

BRIEVEN UIT DEN VREEMDE.

REISBRIEF UIT TSJECHO-SLOWAKIJE I

Een uitnoodiging, namens de regeering van Tsjecho-Slowakije aan een aantal buitenlandsche artsen, om het Oostelijke deel van deze republiek met enkele van de badplaatsen te komen bezoeken, bracht mij de laatste weken in dit midden-Europeesche gebied. Te voren was vastgesteld, dat de uitgenoodigde artsen niet in groepsverband zouden reizen en bij informatie was mij gebleken, dat het mogelijk was, deze reis te combineeren met de vacantiereis van mijn gezin. Onze heenreis ging over Weenen, waar wij toevallig getuige waren van uitingen, die den wensch naar een terugkeer van het keizerschap waardig, maar luide inhielden. Op 17 Augustus was het 50 jaar geleden, dat de op Madeira in ballingschap gestorven laatste keizer KAREL was geboren en 18 Augustus was de verjaardatum van zijn voorganger FRANS JOSEF. Op beide dagen werden demonstraties met vaandels, vergaderingen en kerkdiensten gehouden, die hun middelpunt vonden bij het tegenover ons hotel gelegen mausoleum van de Oostenrijksche keizers. In den grafkelder is reeds een gedeelte ingericht voor het stoffelijk overschot van den „keizermartelaar” (dat nog op Madeira rust) en het borstbeeld op deze plaats ging schuil onder vele bloemen en kransen. Overigens zag men in dit conglomeraat van grafkelders alleen bloemen op de kist van den zoon van NAPOLEON, den hertog van Reichstadt, vele kleine tuiltjes, achtergelaten door Fransche bezoekers. . . .

Het is echter verre van mij een politiek getint brief te schrijven en ik zal mij verder tot de rondreis door Tsjecho-Slowakije bepalen.

Na een treinreis van ongeveer drie uur kwamen wij uit Weenen in

PISTYAN,

de oude badplaats voor de behandeling van verschillende „rheumatische” aandoeningen. Reeds uit de zestiende eeuw zijn publicaties bekend over de genezende kracht door de producten uit de modderbronnen van Pistyan, maar een uitgebreide exploitatie van deze bronnen is pas op het einde van de vorige eeuw begonnen, toen de toenmalige eigenaar van dit terrein een pachtcontract afsloot. Onder de energieke leiding van het directeurs-concern WINTER, heeft deze badplaats zijn vleugels veel wijder uitgeslagen. Vóór den oorlog betrok Pistyan zijn gasten in hoofdzaak uit Hongarije (waartoe het toen behoorde) en uit aangrenzende strooken van de omringende staten; maar vooral na den oorlog is het bezoek sterk toegenomen en komen er vele patiënten uit Noord- en uit Noord-West-Europa, vooral uit Scandinavië. Van een paar duizend bezoekers per jaar omstreeks 1895 is het aantal nu tot 20—25 duizend per jaar gestegen en de vlottende bevolking omvat thans evengoed exotische gasten. De moderne, kleurige make-up van Amerikaansche dames stak hierbij schel af tegen de natuurlijke bruine tinten van een Maharadja!

De behandeling van de patiënten geschiedt met „schlamm” (een bijzonder soort modder) en door zwavelbaden. De warme zwavelbronnen vindt men alleen op een groot eiland in de rivier de Waag (Vah), waaraan Pistyan gelegen is, en de modder wordt geschept uit den kleinen zijarm van de Waag, die het eiland aan de Westzijde omspoelt. Het is wel een zeer bijzonder plekje op den aardbodem: door den warmen ondergrond vriest deze zijarm van de Waag nooit geheel dicht en op het eiland zelf treft men een schitterenden tropischen plantengroei aan. In een park zagen wij hier onder andere een in de buitenlucht bloeiende prachtige Victoria Regia en tal van andere uitheemsche waterplanten (onder andere lila en roode lotusbloemen) in vollen bloei. Het water in deze vijvers is steeds lauw.

De Pistyan-modder wordt door de bedienden met een soort putjesschep omhoog gebaggerd uit de zwartvlekkige plekken, die men in het groezelige water duidelijk kan onderscheiden (en die bij laag water als kleine kraters te zien moeten zijn), het is een zeer warm vulkanisch product, dat bij een gematigde luchttemperatuur, een temperatuur van ruim 60° C. kan bereiken. Slechts langzaam wordt de warmte afgegeven en zonder moeite kan men in een groot reservoir de schlamm een tijd bewaren, om later, in verschillende kleinere bassins, door bijvoeging van koeler zwavelwater, de gevraagde temperatuur voor de applicaties (35° tot 40°) te bereiken.

Deze modder is een diepzwarte, boterachtige massa, die, na afkoeling, voor inpakkingen en omslagen dadelijk gereed is. De hooge warmtecapaciteit, de slechte warmtegeleiding en de gemakkelijke vervormbaarheid maken het product bij uitstek voor deze therapie geschikt. De meer bekende „moor” en „fango” zijn substanties van geheel anderen aard, dit zijn geen vulkanische stoffen, maar producten, grootendeels van plantaardige natuur, die spoedig afkoelen en vóór de aanwending moeten worden verwarmd.

Chemisch is bij de schlamm waarschijnlijk vooral het zwavelgehalte van groote beteekenis, men hecht in Pistyan veel minder aan het feit, dat het product ook radio-actief is. Bij het verdere onderzoek is gebleken, dat een flora van zwavelbacteriën een kringloop van omzettingen in de schlamm bewerkstelligt, en onder andere H_2S uit de sulfiden vormt. Meer uit ervaring dan uit afgesloten wetenschappelijke onderzoekingen weten wij, dat zwavel een der stoffen is, die bij rheumatiënten een goede werking kan hebben. Misschien werkt zwavel uitsluitend in den vorm van „Reizkörpertherapie”, en wordt bij parenterale toediening een genezende „Umstimmung” van het zieke lichaam bereikt. Volgens bepaalde onderzoekingen zou zwavel ook een rechtstreeksche beteekenis kunnen hebben als aanvulling van een tekort, dat bij reumatieklijders zou bestaan.

De goede gevolgen van een langdurige hyperthermie bij de plaatselijke aanwending van dit vulkanische product en de daarmee gepaard gaande betere resorptie van ontstekingsproducten worden in Pistyan ondersteund door opvolgende toepassing van een „schlammbad” (een zeer troebel badwater met modderbodem op een temperatuur van ongeveer $40^{\circ} C$; gedurende 5 tot 20 minuten) en (of) door een „spiegelbad” (veel helderder warm thermaal zwavelwater van een temperatuur van $36^{\circ} C$. gedurende 10 tot 20 minuten). Beide baden worden in groote bassins gegeven en zijn als zitbaden bedoeld; in beide wordt door de hyperaemische huid zwavel geresorbeerd. Daarna volgt, bij volledige behandeling, nog een droge inpakking. Tal van variaties in tijdsduur, temperatuur van de modder, volgorde der bewerkingen, en dergelijke zijn bij deze krachtige therapie natuurlijk mogelijk en ook zóó noodig, dat alleen op nauwkeurig medisch voorschrift behandeling wordt verricht, terwijl strenge bepalingen verhinderen, dat de patiënt zelf zijn behandeling gaat regelen. Aan den lijve heb ik tweemaal de geheele opeenvolging van de Pistyantherapie ondergaan en menigen zweetdruppel verloren. Na afloop heb ik trouw de voorgeschreven bedrust van ongeveer een uur opgevolgd, maar ook zonder dat, voelde ik mij volkomen frisch en fit na de behandeling. Men leert op deze wijze beter de finesses van zoo'n procedure kennen en voelen, ondervindt de aangename aanwending van een spiraalvormige „hartkoeler” (spiraalbuis met koudwaterdoorstroming) op de hartstreek gedurende de inpakkingen, en zoo voort. Vele patiënten verklaarden, dat zij de rust in bed na de behandeling als noodzakelijk hadden leeren kennen. De kuur duurt ongeveer drie weken, in den regel wordt één rustdag per week gehouden. Het geheele badbedrijf speelt zich in den voormiddag tusschen halfzes en elf uur af.

Als voornaamste aanwijzingen voor een kuur in Pistyan komen in aanmerking: de verschillende vormen van gewrichtsrheumatiek, zoowel de secundaire gewrichts-afwijkingen na acuut rheuma als de primair chronische gewrichtsrheumatiek, voorts de rheumatoïden en arthritis deformans. Ook spierrheuma en vooral ischias worden er veelvuldig behandeld. De patiënten moeten op zijn minst veertien dagen vrij van koorts zijn, vóór de therapie op matige sterkte wordt begonnen. De gevolgen zijn in vele gevallen uitstekend, het beste kan men dit ervaren van geestdriftige patiënten, die, na maanden sukkelen thuis, soms in enkele weken belangrijk verbeteren; bij ischias verdwijnen de klachten en bij chronische gewrichtsaandoeningen volgen verbeterde bewegelijkheid, minder zwelling, minder pijn.

Het is altijd moeilijk een globaal overzicht te krijgen van het percentage verbeteringen en genezingen in badplaatsen. Over het algemeen zijn wij in Nederland misschien wel wat al te sceptisch. Ook vergelijkingen met andere badplaatsen zijn veelal ondoenlijk. Maar voor het publiek en voor den ontwikkelden leek spreekt het toch boekdeelen, dat een badplaats als Pistyan zijn roem heeft gehandhaafd door vele jaren heen. Ook BEETHOVEN heeft hier in 1802 gekuurd; toen werden de meeste

lijders nog in de rivier op en in de heete modder geplaatst, soms uren lang, in een gevlochten kuip. En voor het tegenwoordige geslacht is het nog veel suggestiever, dat het krukkenmuseum bij de badinrichting voor het publiek, het Irma-bad, de nagelaten krukken bevat van bekende tijdgenooten, bij voorbeeld van RICHARD TAUBER, die hier van heftige ischias herstelde en dit met een vleierende verklaring bevestigt, en hetzelfde ziet men van de filmster HENNY PORTEN, die van postangineuse arthritides herstelde. En de lijders, die net als deze gelukkigen met krukken komen, beginnen nu al met moed hun kuur en hopen, dat het Bijbelwoord van MATTHEUS 9, vers 5, „Surge et ambula” (Sta op en wandel), dat boven een der brugtoegangen staat, ook aan hen zal worden vervuld.

Ook de patiënten van de „Krankenkassen” kunnen, naar Duitsch voorbeeld, in Pistyan hun bijzondere behandeling krijgen. Zij worden dan clinicisch behandeld in een der ziekenhuizen. Te zamen met eenige andere uitgenoodigde collega's uit ons land, uit België en uit Engeland, die in denzelfden tijd hun rondreis maakten, zag ik onder andere het oude ziekenhuis, dat al uit den Napoleontischen tijd dateert en in 1813 werd opgericht. Later is het met nieuwere afdelingen en met kamertjes uitgebreid en telt nu 400 bedden. 's Middags zijn de meeste patiënten op en kunnen de omgeving bezoeken. Een afzonderlijke zaal is voor soldaten ingericht. Ook voor de patiënten van Krankenkassen is de duur der behandeling meestal 3 tot 4 weken, slechts in bijzondere gevallen wordt een langer verblijf in Pistyan toegestaan. In dit opzicht is de jonge republiek ons een stuk vooruit en de verplichte ziekenfondsverzekering is voor de meeste categorieën van werklieden al lang ingevoerd.

Bij de demonstratie van verschillende patiënten met ischias werd ons ook de waarde getoond van het symptoom van BRAGARD bij deze aandoening. Dit symptoom is een aanvulling van het teeken van LASÈGUE. Dit laatste vindt men, behalve bij ischias, ook positief bij verschillende andere ziekten (aandoeningen van het ileo-sacrale gewricht, aandoeningen van heup- en achterste bovenbeenspieren). De passieve buiging in de heup van het in het kniegewricht gestrekte been geeft bij het verschijnsel van LASÈGUE op een bepaald oogenblik pijn, die onmiddellijk verdwijnt, als men de knie buigt. Volgens BRAGARD voert men op het oogenblik, dat het verschijnsel van LASÈGUE positief wordt, een *langzame* dorsale flexie van den voet uit (het been rustig steunen!) en bij ischias wordt nu de pijn duidelijk erger, terwijl bij spieraandoeningen of bij ziekte van de articulatio sacro-iliaca de pijn niet verergert, omdat bij dezen handgreep alléén de zenuw gerekt wordt (alleen aandoeningen van de kuitspieren kunnen hier vergissingen geven).

Het ziekenhuis voor de volwassenen is op het eiland gelegen, vlakbij den rivier-arm, die de schlamm levert en heeft een afzonderlijke volledige installatie voor de behandeling der patiënten. Bij dit complex vindt men afzonderlijk het Irma-bad, waar de particuliere patiënten worden behandeld op de reeds beschreven wijze en hiernaast het groote Thermia-hotel. Merkwaardig is nog, dat deze drie geboüwen hun verwarmingsinstallatie rechtstreeks uit de thermale bronnen door het warme zwavelwater ontvangen. Dit is dus een zeer goedkoope warmtebron, maar... na een jaar of vier zijn verschillende onderdeelen der leiding zóó aangetast, dat vernieuwing noodig is.

In een afzonderlijk kinderziekenhuis met ongeveer honderd bedden, maakten wij kennis met vele jeugdige rheumapatiëntjes, en hier was ook zeer merkwaardig, hoe het verschil in volksaard zich uitte: de bleekere, kleinere en schuchterder Slowaaksche kinderen uit het Oosten van de Republiek staken ongunstig af bij de beter ontwikkelde uit het Westelijke gedeelte: Duitsche en Tsjechische kinderen. Ook de aandoeningen bij de eersten waren meestal véél ernstiger en uitgebreider: meer contractuur, meer misvorming, omdat medische maatregelen, door tegenstand en nalatigheid van de ouders, vaak pas laat konden en mochten worden genomen.

Een typische eigenaardigheid van Pistyan zijn de badkoetsjes, waarmee patiënten van pensions en villa's (bij de hôtels gebeurt dit per auto) naar het bad worden gereden. Zij worden door een of twee personen, bijna steeds vrouwen en vaak blootsvoets, getrokken, en deze vehikels gelijken in vele opzichten op de ricksaw's uit Oost-Azië.

In verschillende buitenlandsche inrichtingen wordt de behandeling met Pistyan-

schlamm toegepast. In Bremen is röver (blijkens een publicatie van 1937) er buitengewoon tevreden over. Hij heeft in zijn instituut sinds 2¹/₂ jaar bij 350 ambulante patiënten met reumatische aandoeningen de inpakkingen met schlamm toegepast, gemiddeld 16 per patiënt, driemaal per week, met de afspraak, dat de patiënt na de behandeling thuis een tijd rust zou houden.

Op enkele tochten van Pistyan uit maakten wij kennis met de merkwaardige kleederdrachten in deze streken. Ziet men bijvoorbeeld op de markt de kleurige dagelijksche kleeren; om de kleurenpracht van de vrouwenkleeren met borduurwerk, linten, strikjes en wat niet al, en de eenvoudiger met tressen versierde mannenkleeding te bewonderen loont het meeste, een Zondagschen kerkuitgang in een plattelandsdorp bij te wonen. En met dezelfde animo, waarmee bij ons Volendam en Marken worden bekeken, zagen wij in Trebatice het einde van den kerkdienst. Vrouwen, mannen, ouden en jongen kwamen in afzonderlijke groepen uit het kerkgebouw en bij de groep kijkers zoemden de filmapparaten en knipten de photo-toestellen, maar ondanks de vriendelijke bereidwilligheid, waarmee de vrouwen haar tooi toonden, goedwillig even poseerden en met trots haar mooie kleeding met groote waterlaarzen als schoeisel lieten bewonderen, was het wel zeer opmerkelijk, dat geen enkele poging werd gedaan, om eenig geldelijk gewin uit deze folkloristische merkwaardigheden te slaan, wel in schrille tegenstelling met de gebruiken in enkele onzer dorpen!

Nog wil ik aanstippen een bezoek aan het mausoleum van generaal STEFANIK te Bradlo, op een der hoogste toppen bij zijn geboorteplaats opgericht, een imposant steenen bouwwerk. De jonge republiek heeft hiermee een der drie mannen, die het nieuwe land stevigen grondslag gaven en de geestelijke vaders ervan zijn: MASARYK, BENESJ en STEFANIK, willen eeren. STEFANIK, die de weermacht in den wereldoorlog organiseerde in Tsjechische corpsen, die aan Entente-zijde vochten, en ook de verdere militaire organisator van de jonge republiek zou zijn, kwam in Maart 1919 om bij een vliegongeluk op de Zuidergrens van het nieuwe, vrije land bij Bratislava. Hij had de vrucht van zijn arbeid even aanschouwd, maar niet mogen betreden. Deze tragiek heeft de vereering voor „den bevrijder” hoog doen stijgen.

Het was mij te voren al bekend, dat de badplaats Pistyan in ons land verschillende dankbare patiënten en vele vrienden telde. De wijze, waarop de directie en de artsen van deze badplaats hun buitenlandsche gasten ontvingen, rondleidden, in kennis brachten met de behandelingsmethodes en de bereikte uitkomsten, zal ongetwijfeld het aantal vrienden van Pistyan doen toenemen.

Na Pistyan bezochten wij

SLIAČ.

Deze badplaats ligt meer naar het Oosten, midden in Slowakije en is per trein van Pistyan uit alleen met een grooten omweg te bereiken. Van het stadje Zvolen uit is er een auto- en treinverbinding naar boven. Men hoopt in Sliač, dat het volgende jaar aansluiting aan een regelmatige luchtlijn zal volgen. De verbinding Praag—Pistyan is al een paar jaar in gebruik en men hoopt deze lijn dan verder door te trekken. Het vliegveld is zoo goed als klaar, Engelsche bezoekers konden al per luchtverbinding naar huis. Sliač ligt 400 meter hoog aan den voet van het Slowaaksche middelgebergte en bestaat uit een complex van 10 hotels (waarvan 7 van den staat) en de verdere bijbehorende pensions, winkels, en zoo voort. Een gewoon dorp ontbreekt. Sinds drie jaar is van staatswege een reusachtig conglomeraat van hotels en winkelgalerijen gebouwd met groote perken, wandellanen en goede toegangswegen, die onmiddellijk met de groote oude bosschen samenhangen. Ook de badinrichtingen zijn grootendeels vernieuwd en aan de verjonging van het oude Sliač wordt nog voortgewerkt.

Vier warme koolzuurbronnen met een temperatuur van ongeveer 30° C. zijn in gebruik, waarvan het water bij de behandeling van ziekten van het hart en het vaatstelsel wordt toegepast in bassins en in kuipen. Voorts leveren vier bronnen water met verschillend ijzer- en arsenikgehalte voor drinkkuren. Behalve „hartlijders” worden ook patiënten met anaemie, asthenie, en herstellenden na verschillende ziekten in behandeling genomen, waarbij drinkkuren worden gegeven; ook aan het zonrijke klimaat met weinig regen en weinig kouden wind wordt

een belangrijk aandeel in de verbetering der afwijkingen toegeschreven. Een der badartsen heeft onlangs in een publicatie de climatologische gesteldheid van Sliač uitvoerig statistisch bewerkt, naar aanleiding van meteorologische metingen sinds 1925, en trekt daaruit voorzichtige, maar gunstige conclusies.

Van Sliač uit hebben wij in een autotoer een en ander van de omgeving gezien. Maar dan krijgt men van het platteland van Slowakije wel den indruk, dat men hier op zijn minst 50 jaar ten achter is. De positie van de vrouw uit het volk lijkt wel buitengewoon treurig te zijn. Evenals de kinderen loopen zij allen zonder kousen of schoeisel, ook de ouden. De vrouwen doen veel veldarbeid en daarna dragen zij zware lasten op den rug naar huis, terwijl de geschoeide man zich meestal met zijn pijp en weinig bagage vergenoegt. In verschillende dorpen zagen wij jonge vrouwen, die op inlandsch-Indische wijze de kinderen in een draagdoek op den rug droegen. Het summum van slordigheid en lompdracht ziet men bij de Zigeuners, die hier wonen. Zij mogen hier blijven als zij zich „vestigen” en hun nomadenleven opgeven. Meestal wordt hun een afzonderlijke buurt aangewezen. Hun huizen zijn krotten of hutten, de omgeving ervan spot met alle eischen der hygiëne.

De natuur in de omgeving van Sliač met bergen en dalen is schitterend, maar het land is dun bevolkt. In de kleine stad Kremnica moesten wij door gebaren van een politieagent begrijpen, dat photographeren en filmen verboden was. De bevolking spreekt hier uitsluitend Slowaaksch, de ouderen ook nog Hongaarsch (hun bijgebleven van de Hongaarsche scholen van vóór 1918); ten slotte vernamen wij, dat het stadsbestuur van Kremnica een absoluut photographeerverbod had uitgevaardigd!

BATA zal in deze streken nog wel jaren door moeten gaan met zijn intensieve schoenenreclame, vóór deze vrouwelijke bevolking een behoorlijk afzetgebied heeft gevormd, tenzij de nieuwe republiek het krachtig aangevatte werk der volksopvoeding kan doorzetten. Want het is wel zeer opmerkelijk, dat in de meeste gehuchten en dorpen één groot, ruim en frisch nieuw gebouw is verrezen, namelijk een school! Men vertelde mij, dat het regeeringsprogramma drie groote verbeteringen nastreeft en dat deze in volgorde zijn: 1. goed algemeen onderwijs; 2. behoorlijke weermacht; 3. verbetering der wegen. Van het eerste punt zagen wij, wat nieuwe scholen aangaat, de bewijzen; de weermacht en de luchtmacht zagen wij bij militaire oefeningen in actie; op het gebied der wegen bleek wel iedere hoofdweg in deze streken nog slechte stukken te hebben.

Na Sliač kwamen wij in de Hooge Tatra, het hoogste deel van de Karpathen op de grens van Tsjecho-Slowakije en Polen. In

STRBSKÉ PLESO,

op 1350 meter aan een groot meer gelegen, was ons laatste station. (De namen met al die medeklinkers, die voor ons taalgevoel niet goed zijn uit te spreken, hadden wij al vlot geleerd, sinds het geheim, dat hier de *r* en de *l* clandestien als klinkers worden gebruikt, ons bekend was; voor deze plaatsnaam voegt men bij het uitspreken een *i* tusschen de *r* en de *b*.) In de Hooge Tatra zijn verschillende sanatoria, die de bekende voordeelen van het hoogteklimaat bij tuberculoselijders als voornaamste geneesmiddel in hun therapeutisch arsenaal hebben. Men vindt er oudere sanatoria voor ambtenaren, voor kinderen, particuliere sanatoria, enz. Een particulier sanatorium, dat al 40 jaar in gebruik is in Tatranská Polianka en nog naar den oprichter dr. GUHR wordt genoemd, heeft zich geheel als een Kurort voor lijders aan ziekte van BASEDOW ontwikkeld. Van de 400 patiënten heeft 90% hyperthyreoidie, de algemeene behandeling is hier hoofdzaak; met nieuwere methodes van onderzoek meent men te hebben vastgesteld, dat de atmosfeer hier zeer arm aan jodium is. Ook kregen verschillende lijders redoxon, meestal per injectie, omdat, ondanks het vruchten- en groentenrijke dieet, een tekort aan vitamine C kon worden aangetoond. Verschillende patiënten, bij voorbeeld na strumectomie, komen regelmatig hun jaarlijksche vakantie hier doorbrengen.

In de Hooge Tatra is men bezig met den bouw van een groot sanatorium in Vysné Hagy. De ruwe bouw is grootendeels gereed en onder leiding van een der twee architecten, den heer KAN, kon ik het bouwwerk uitvoerig bezichtigen. Het zal voorloopig voor 400 patiënten dienen, maar bij den opzet is met een uitbreiding

tot 500 rekening gehouden. Men zal beginnen met 300 patiënten met longtuberculose en 100 met chirurgische tuberculose, alles voor de helft mannen en vrouwen. Het gebouw heeft negen verdiepingen en een frontbreedte van 260 meter, het ligt op 1100 meter hoogte, is in het Noorden door de hooge Tatra-keten beschermt en heeft zijn hoofdingang aan de Noordzijde, die, bij den bouw tegen den berg, aan de Zuidzijde met de vierde verdieping overeenkomt. Afzonderlijke gebouwen voor de arbeidstherapie, het ketelhuis, de anatomie, het zusterhuis, en zoo voort zijn al gereed. De verpleging geschiedt geheel in kleine kamers, één tot vier bedden bevattend; strenge scheiding tusschen open en gesloten tuberculose, zware en lichte gevallen. Verschillende proefnemingen zijn gedaan om de beste geluid-demping voor de vertrekken te vinden en de architecten hebben met medische raadgevers vele sanatoria bezocht, vooral in Zwitserland, om „het beste” te vinden. Voor de chirurgische behandeling zijn groote ruimten gereserveerd (twee operatiekamers, steriliseerkamers, gipskamer, narcosevertrek, en zoo voort). Het huishoudelijke bedrijf kruist op zijn weg nergens de afdelingen voor de patiënten en ook voor keukens en provisie zijn groote ruimten bestemd.

In 1938 hoopt men op den Vrijheidsdag (28 October) het sanatorium te kunnen openen, het zal naar den eersten president MASARYK worden genoemd. Dit schitterende bouwwerk wordt opgericht door de „Sozial-Versicherungsanstalt”, die in de verte te vergelijken is met onzen Raad van Arbeid, maar die in Tsjecho-Slowakije met zijn moderne ziekteverzorgingswetten zijn werkzaamheid uitstrekt over alle ziekenfondsleden. Het is te hopen, dat zich bij de komende exploitatie van dit groote gebouw geen verplegingsmoeilijkheden bij al de kleine vertrekken zullen voordoen. Door de vorming van „verplegingseenheden” van op zijn hoogst dertig bedden en met hulp van handige lichtsignalen hoopt men met weinig krachten te kunnen volstaan. Er was nog niet beslist of hier geestelijke of leekzusters zouden werken, bij den bouw van het zusterhuis was met eventueele nonnenverpleging rekening gehouden.

De Hooge Tatra biedt verder de toeristische genoegens van het hooggebergte en ook de mogelijkheid van uitstapjes naar de aan de Noordzijde van de Karpathen gelegen Poolsche bad- en sportplaatsen, die ons, Nederlanders, vooral na de huwelijksreis van het Prinselijk paar, meer bekend zijn geworden.

Met twee Nederlandsche collega's en hun vrouwen maakten wij nog een autotoer naar de ijsgrot van Dobschau. Deze in 1870 ontdekte grot, op een hoogte van 970 M. in een prachtige omgeving gelegen, midden in een kalkgebergte, bevat twee verdiepingen en is voor het grootste gedeelte door een kolossale ijsmassa met allerlei grillige vormsels opgevuld. Voor de toeristen zijn planken gelegd over de spiegelgladde ijsbanen en langs houten trappen kan men klimmen en afdalen tusschen de ijsmassa's dezer grot. De temperatuur is meestal even beneden het vriespunt. Hoe dit belangwekkende verschijnsel moet worden verklaard, is nog niet opgelost; maar men is zoo verstandig in het binnenste der grot niet al te veel te hakken en te veranderen en verder na te sporen, omdat men vreest, dat een nieuwe opening wel eens warmer buitenlucht zou kunnen doorlaten, waardoor het ijs dan zou smelten.

Van het spoorwegverkeer in Tsjecho-Slowakije kregen wij geen gelukkigen indruk. De sneltreinen waren in den regel twee tot vijf kwartier te laat — in de hotels telt men gemoedelijk een kwartier „Verspätung” bij den vertrektijd van den trein op, maar als Nederlander is men het te secuur gewend, om dit bij voorbaat te aanvaarden. Verder waren alle treinen overvol en de doorloopen zóó bezet met passagiers en koffers, dat men de restauratiewagen liefst maar buitenom bereikt bij het openthoude op een station. Ook het spoorpersoneel vat dit alles heel laconiek op, verklaart met een glimlach, dat er „in de laatste drie weken” geen trein op tijd is aangekomen en belooft de in de doorloopen opgeproppte passagiers telkens, dat er aan „het volgende station” wel plaats zal komen! De landslieden zijn hier al zóó aan gewend, dat men dit alles gelaten draagt en weinig moppert.

Ziehier enkele indrukken van deze reis; thans nog enkele dagen in Budapest en dan staat de wintercampagne weer voor de deur!

Budapest, 3 September 1937.

P. H. KRAMER.